

Вікторія Рахманіна,
пошукувач Київського національного
університету культури та мистецтв

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ

У статті підіймається проблема виховання художньо-естетичного смаку дитини як запоруки формування гармонійно розвиненої особистості. Акумулюється науковий досвід щодо визначення сутності естетичного, художнього та художньо-естетичного смаку. Автор робить спробу дати своє визначення поняття «художньо-естетичний смак». Розглядається структура художньо-естетичного смаку, яка складається з системи взаємопов'язаних елементів: спонукально-емоційного, емоційно-емпатійного, ціннісно-орієнтаційного, асоціативно-інтелектуального та діяльнісно-творчого компоненту.

Ключові слова: виховання, естетичний смак, художній смак, художньо-естетичний смак, структура.

В статье поднимается проблема воспитания художественно-эстетического вкуса как основы для формирования и гармоничного развития личности. Аккумулируется научный опыт определения сущности эстетического, художественного и художественно-эстетического вкуса. Автор делает попытку сформулировать свое определение понятия «художественно-эстетический вкус». Рассматривается структура художественно-эстетического вкуса как система взаимосвязанных элементов: побудительно-эмоционального, эмоционально-эмпатичного, ценностно-ориентационного, ассоциативно-интеллектуального и деятельно-творческого компонента.

Ключевые слова: воспитание, эстетический вкус, художественный вкус, художественно-эстетический вкус, структура.

The problem of an artistic-aesthetic taste training as the foundation for formation and harmonious development of a personality is brought up in the article. A scientific experience of the essence definition of an aesthetic, artistic and an artistic-aesthetic taste is accumulated there. The author makes an attempt to formulate her own definition of «an artistic-aesthetic taste» conception. The structure of an artistic-aesthetic taste as the system of interconnected components: stimulating-emotional, emotional-empathic, value-oriented, associative-intellectual and active-creative component is contemplated there.

Keywords: a training, an aesthetic taste, an artistic taste, an artistic-aesthetic taste, a structure.

Майбутнє кожної нації – це її діти, і від того, яке уявлення про світ, про своє місце в суспільстві вони матимуть, які ідеали та цінності в них будуть виховані, залежатиме майбутнє благополуччя нашої країни. Надважлива та вкрай відповідальна задача виховання молодого покоління у відповідності із суспільними загальнодержавними запитами сьогодення постає перед вихователями, вчителями та викладачами. Вони повинні виконати соціальне замовлення – виховати таких громадян, які, вступивши до дорослого життя, зможуть достойно продовжити започаткування своїх батьків і сприяти розвитку молоді суверенної держави.

У формуванні гармонічно розвиненої особистості дитини сьогодні все більш значну роль починає відігравати художньо-естетичне виховання. Здатність оптимально та гармонійно розв'язувати поставлені завдання в дорослому житті залежить, насамперед, від специфіки образного мислення й естетичних переконань людини, від рівня свідомості, коли загальна користь та ідея трансформуються в естетичну насолоду, які закладені були в людині ще з дитинства. Виховання таких соціокультурних рис стає беззаперечною суспільною вимогою як основа становлення молоді формції громадян незалежної Української держави. Створення нового естетичного відношення через формування художньо-естетичного смаку дає змогу прищеплювати кожній дитині культуру праці та творчості, культуру співжиття.

У всесвітній та українській педагогічній науці накопичений багатий досвід по теорії та практиці естетичного та художньо-естетичного виховання в умовах дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних закладів. М.С. Каган, Н.А. Дмитрієва, В.А. Розумний, С.Т. Шацький, В.М. Шацька, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, Б.Т. Лихачов, І.Ф. Гончаров, Б.М. Неменський, А.І. Буров, Е.І. Медведь та інші зробили свій внесок в розробку теорії художньо-естетичного виховання. Ними були визначені основні поняття, на які слід спиратися при розробці методик естетичного виховання дітей та підлітків.

Питанню ж виховання художньо-естетичного смаку, як апогею всього процесу художньо-естетичного виховання вченими в усі часи приділялось багато уваги. Дуже часто доводиться зустрічати навіть різнополярні погляди щодо визначення сутності естетичного та художнього смаку. Тому завданням автора статті стало акумулювання педагогічного досвіду в галузі художнього та естетичного виховання та визначення власного бачення поняття «художньо-естетичний смак», а також його багатокомпонентної структури.

Перші уявлення про смак з'являються починаючи з XVII – напередодні виникнення естетики як науки. Одним з перших термін «смак» вжив іспанський мислитель Грасіан і Моралес. У трактаті «Настільний провісник» (1647) Грасіан і Моралес указали на три здатності людського пізнання: творчий дух, судження й чудовий «смак». На думку

Грасіана, смак відноситься до пізнання прекрасного й оцінки творів мистецтва. Від Грасіана поняття смаку переходить у європейську естетичну літературу, де поступово стає однією з центральних естетичних категорій.

В естетиці Просвітництва XVIII століття з'являються спроби пояснити художньо-естетичний смак емоційною природою людини. Ш. Монтеск'є пов'язував смак з поняттями духовного порядку, але визначав його як те, що залучає нас до предмета за допомогою почуття задоволення.

Видатний філософ і естетик І. Кант (XVIII – початок XIX вв.) найбільш повно розглянув проблему естетичного смаку. У своїй роботі «Критика здатності судження» (1790) Кант створив загальну теорію судження та дійшов висновку, що судження смаку – це не пізнавальне, не логічне, а естетичне судження. Суб'єктивний характер естетичного смаку, у першу чергу пов'язаний з емоційним світом людини. Для Канта естетична здатність – це результат вільної гри розуму й сили уяви.

Видатні вчені-психологи, філософи та педагоги XX-XXI ст. також не обходять стороною питання художньо-естетичного смаку. Так Б. Ліхачов дає наступне визначення естетичному смаку як узагальненої здатності особистості: «Естетичний смак – це тонке вміння побачити, відчувати, зрозуміти насправді прекрасне, виразне або потворне, трагічне або комічне й вірно оцінити його». Вчений виділяє в смаку здатності особистості до сприйняття естетичного, до емоційно-сенсорної чуйності й естетичної оцінки творів мистецтва і явищ дійсності.

У своїй роботі «Художній смак» Л. Коган визначає смак «як відносно стійку систему оцінок естетичної значимості явищ у відповідності до певних естетичних поглядів, почуттів та ідеалів людини. При цьому раціональне ґрунтується на естетичних поглядах і ідеалі людини, а емоційне – на естетичному почутті». Коган бачить у смаку синтез почуття, ідеалу й поглядів особистості, а також здатність до естетичної оцінки.

Дослідники по-різному підходять до визначенню «естетичний» («художній») смак, але єдиним є відношення до нього як до оцінної категорії.

Найбільш повно визначає естетичний смак як «систему естетичних переваг і орієнтацій, засновану на узагальненій і творчій переробці історично обумовлених естетичних вражень», Ю. Борев.

З наведеного вище випливає, що деякі вчені пов'язують смак зі здатністю сприйняття особистістю естетичного об'єкта й реакції на нього (Ю. Борев, Б. Ліхачов, А. Молчанова, В. Скатерщіков); інші виділяють здатність до співпереживання, емоційно-сенсорної чуйності до творів мистецтва і явищ дійсності (Ю. Борев, Б. Ліхачов, Л. Коган, Є. Яковлев). Є. Яковлев і Р. Тельчарова вважають важливою властивістю смаку – здатність судження особистості про художню цінність предметів, явищ у житті й мистецтві. Деякі вчені зв'язують смак зі здатністю до естетичної оцінки (Б. Теплов, Б. Ліхачов, Л. Коган). О. Дивненко бачить у смаку син-

тез оцінки, почуття й сприйняття. Окремі позиції дослідників близькі нашому розумінню властивостей і якостей естетичного смаку, але всі ці визначення відносяться до естетично зрілої особистості, зі сформованими здатностями, інтересами, поглядами, судженнями й т.д.

Виходячи з викладеного вище, дамо своє визначення художньо-естетичного смаку. Художньо-естетичний смак – це особлива аналітико-диференційована форма складової естетичної свідомості, що розрізняє й фіксує цілісно й локалізовано матеріально-структурні й змістовні особливості твору мистецтва, його жанру, стилю й тих або інших характеристик, завдяки чому віддається перевага тим чи іншим характеристикам мистецтва відповідно до особистісних орієнтацій та культури художньої оцінки свого часу.

Вивчаючи питання формування і розвитку художньо-естетичного смаку, обов'язково необхідно визначити його структуру. Н. Попович виділяє п'ять основних компонентів, які складають структуру художньо-естетичного смаку: спонукально-мотиваційний, емоційно-емпатійний, ціннісно-орієнтаційний, асоціативно-інтелектуальний та діяльнісно-творчий.

В основі спонукально-емоційного компоненту художньо-естетичного смаку лежать естетичні потреби та інтереси особистості. Художній смак і характер естетичного сприйняття залежать від рівня сформованості естетичних потреб та інтересів особистості.

Естетичні потреби є першопричинним фактором формування та активізації художньо-естетичної свідомості особистості. Адже, як відомо, потреби людини є своєрідним двигуном її розвитку та прогресу. Але естетична потреба не може виникнути на пустому місці. Підґрунтям для її появи та розвитку вважається усвідомлення людиною невідповідності між тим, що її оточує в навколишньому середовищі, і тим, що вона бажає, що призводить до появи бажання естетичного вдосконалення оточення. З часом в формування і розвиток естетичних потреб сприяє поступовій ціннісній орієнтації людини в соціокультурному середовищі.

На думку С. Безклубенка естетичні потреби є «не тільки безпосереднім переживанням прекрасного, високого, не лише прагненням відчувати подібні почуття, а й активним стремлінням до творчості за законами краси, до осмислення й практичного втілення власного емоційного стану.

Естетичні потреби напряму пов'язані з естетичним інтересом. Естетичні потреби конкретизуються в естетичних інтересах, в результаті чого виникає вибірковість в естетично значимих категоріях.

Художній інтерес виступає складовою естетичного інтересу. На думку Н. Поповича він виявляється в «прагненні до сприйняття прекрасного в мистецтві та навколишній дійсності... та формується в процесі художньо-творчої активності».

Емоційно-емпатійний компонент включає «естетичні почуття та переживання, емоційно-естетичне сприйняття та естетичний відгук на

сприйняте, естетичну насолоду».

Естетичне почуття виникає в результаті емоційного відгуку на виразні явища навколишнього світу. Осмислення естетичних об'єктів, які викликали відповідні почуття, призводить до появи естетичних переживань: радості, захоплення, захвату, співчуття, потрясіння тощо. Подібні емоції свідчать про активну спрямованість особистості у відношенні до дійсності. Вони допомагають досягти стану рівноваги з навколишнім світом, що є процесом, в результаті якого досягається гармонійне сполучення внутрішнього світу людини та її оточення.

Естетичне переживання – процес естетичного відображення предмета, який визначається можливістю задовольнити потреби в досконалості, в гармонійному засвоєнні світу. Оскільки естетична цінність не існує без її носія – предметної цілісності, змістовної форми, то першим актом естетичного сприйняття є пізнання предмета чи явища в формі конкретно-чуттєвого образу. Залежно від установки, опосередковано з особистим досвідом, чуттєві дані усвідомлюються відповідно зі змістом предмету. За допомогою уяви людини виникає образ, який відбиває суб'єктивний досвід особистості.

Емоційно-естетичне сприйняття – є чуттєвою основою абстрактно-логічного мислення, базою для формування понять. Сприйняття кожної людини індивідуальне. Воно характеризується наявністю образних, раціональних та емоційних компонентів, швидкістю, точністю та повнотою відображення естетичного об'єкта, а також співвідношенням у цьому процесі аналізу та синтезу.

Невід'ємним результатом емоційно-естетичного сприйняття є емоційний відгук. Саме в ньому проявляються емоційно-естетичні почуття та переживання. На думку Н. Поповича «емоційний відгук акумулює почуття і переживання, що відображають красу, досконалість естетичного об'єкта».

Отримання естетичної насолоди в процесі емоційно-естетичного сприйняття можливо за умови розвиненої емпатії, сформованих художньо-естетичних знань, а також творчої уяви та художнього мислення.

Ціннісно-орієнтаційний компонент художньо-естетичного смаку включає: мистецтвознавчі знання, естетичне ставлення, естетичні оцінні судження.

Основою для формування ціннісно-орієнтаційного компоненту і, зокрема, естетичного ставлення – спеціальна мистецтвознавча інформація та емоційний досвід. В процесі життєвої практики, пізнання та міжособистісного спілкування в людини формуються естетичні погляди, знання та переконання. На їх основі вона здатна сформулювати власні погляди на естетичні достоїнства конкретних художніх творів, визначити їх значимість. В процесі набуття інтелектуального та емоційного досвіду у людини з'являється вибірковість в сфері естетичних цінностей, змінюється характер та якість естетичного сприйняття, глибина естетичних переживань.

Н. Попович виділяє три основні типи естетичного ставлення: гармонічний, обмежено-різнобічний та однобічний. «Позитивний емоційний відгук на будь-яку форму прояву прекрасного властивий гармонічному типу естетичного ставлення. Характерною рисою обмежено-різнобічного ставлення є емоційна реакція на окремі (два, три) естетичні об'єкти. Естетична потреба лише в одному з них характеризує третій – однобічний тип».

Психологія розглядає естетичні оцінки як почуттєві, як уявлення та ціннісні орієнтації на основі почуттєвих образів пам'яті й сприйняття (Р. Арнхейм, А. Леонт'єв, А. Мелік-Пашаєв). Філософи стверджують, що здатність оцінювати естетичне в явищах дійсності – це в певному сенсі естетичне відношення до світу (А. Бурів, А. Молчанова, О. Павловський, В. Шестаков, Є. Яковлев) .

Естетична оцінювальна діяльність відбувається у взаємозв'язку двох факторів: об'єктивного та суб'єктивного. Об'єктивний фактор характеризується принципами та нормами соціально-історичної практики людства, закріплених у суспільному досвіді. Суб'єктивний фактор, в свою чергу, характеризується індивідуальними особливостями особистості, ступенем сформованості її світогляду. І саме співвідношення суб'єктивних та об'єктивних критеріїв в оцінювальній діяльності визначає рівень естетичного виховання, характеризує адекватність оціночних суджень.

До асоціативно-інтелектуального компонента художньо-естетичного смаку належать художнє мислення, творча уява, фантазія.

Художнє мислення асоціативне за своєю природою. Психіка людини здатна поєднувати різні образи: при активізації однієї групи образів паралельно з'являються асоціації у вигляді почуттів, думок, слухових та зорових образів. На думку С. Раппопорт в процесі художньо-естетичного виховання «асоціативні фонди збагачуються в рамках певного виду творчості та в поєднанні з іншими видами мистецтва».

Творча уява розвивається на основі сприйняття художніх творів та проявляється у відтворенні враження від них у певних художніх образах. Процес формування образно-художніх уявлень людини відбувається поступово. Спочатку з'являються первинні уявлення, які з часом коригуються під впливом вражень від спілкування з мистецтвом, після чого поступово формується цілісне художньо-образне уявлення.

Фантазія – результат роботи уяви, своєрідне поєднання художнього досвіду у нове особливе художнє явище. Завдяки сполученню творчої уяви та фантазії людина має можливість не тільки відтворювати сприйняті раніше художні твори, а й створювати нові.

Діяльнісно-творчий компонент художнього смаку включає готовність людини до художньо-естетичної діяльності.

Художньо-естетична діяльність виступає засобом самовираження особистості. Вона може проявлятися не лише у безпосередній творчості, в

створенні свого естетично цінного предмета, але й при зустрічі з естетичним предметом і буде виражатись у співтворчості, в створенні «свого» вторинного образу, який теж представляє собою акт діяльності.

Розглядаючи зміст художньо-естетичної діяльності, визначимо її основні складові компоненти. Для здійснення кожного виду діяльності необхідний мотиваційний аспект, який стимулюватиме суб'єкта до здійснення певних дій. Для художньо-естетичної діяльності таким стимулом виступають естетичні мотиви, до яких можна віднести, наприклад, передчуття задоволення від роботи, яку людина збирається зробити, або свободу самовираження, свободу від примусу. Другим компонентом художньо-естетичної діяльності виступає мета – створення предмета, який матиме естетичну цінність. І, нарешті, для здійснення художньо-естетичної діяльності необхідно обрати творчі методи роботи, у яких би проявилась гра сутнісних сил людини, завдяки чому можливо було б отримати естетично значимий результат.

Художньо-естетичний смак – це багатогранна форма художньо-естетичної свідомості людини, яка включає сприйняття, судження та оцінювання творів мистецтва.

Структура художньо-естетичного смаку складається з п'яти компонентів, які знаходяться у тісному взаємозв'язку, і, поступово впливаючи один з одного, готують людину до найвищого рівня прояву художньо-естетичного смаку – художньо-естетичної діяльності.

У подальшому передбачається розглянути можливості формування художньо-естетичного смаку підлітків в умовах дитячого театру моди та розробити комплексну методику формування художньо-естетичного смаку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азархин А. В. Мировоззрение и эстетическое развитие личности // АН УССР, Ин-т философии. – К.: Наукова думка, 1990. – 191 с.
2. Безклубенко С.Д. Грани творческого метода. – К.: Мистецтво, 1986. – 197 с.
3. Борев Ю.Б. Эстетика. – М.: Пилитиздат, 1988. – 496 с.
4. Веремьев А.А. Эстетическая культура личности // Искусство и образование, 2004. – № 3. – С. 14–28.
5. Выготский Лев Семенович. Психология искусства. Анализ эстетической реакции. – 5 изд., заново сверенное с оригиналом, испр. и доп. – М.: Лабиринт, 1997. – 416 с.
6. Попович Н.М. Педагогічні умови розвитку художньо-естетичного смаку у студентів класу акордеона засобами естрадного мистецтва: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2005. – 23 с.
7. Проблемы эстетического развития личности школьника. П/ред. А.И. Бурова. – М.: Педагогика, 1987. – 96 с.
8. Яковлев Е.Г. Эстетичний вкус как категория эстетики. – М.: Знание, 1986. – 64 с.